

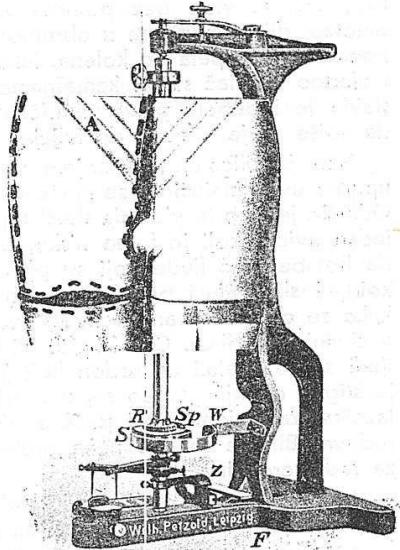
Fraza suvereno dominira čitavim modernim životom. U izvjesnoj vulgarno-ekonomskoj paraleli, fraza dijeli sudbinu svih mjeđgovih inflacija i deflacija — poput istrošene monetarne, ona se povremeno povlači iz opticaja, nakon što je izgubila svakog realno pokriće, način Što je učinio nekom novom, koja, automatski, stupa u funkciju i mnogostruko kruženje, dok se potpuno ne izdiže i ne postane suhoparna, dosadna i nepodnošljivo nametljiva. Ali, opstanak fraze nikad nije doveden u pitanje; ona, sa seizmognafiskom tačnošću, slijedi određene potrebe i provodila svoju dominaciju do neke vrste loše beskonačnosti. Ona vremenom postaje zaseban entitet i premješta se s onu stranu dijalektričkog kretanja — u metafizičku dimenziju mirovanja i tihog spoljstva, obezbijedenog zainteresiranošću određenih realnih društvenih snaga. Fraza nadzivljuje vrijeme i istrajava, kao ruža uspomenu na prošlost; ali, u trenutku sadašnjosti, ona ima apsolutnu vrijednost, čija se ostojojnost održava permanentnim ponavljanjem do besmisla, zatupljivanjem svijesti i psihološkim pritiškom koji majčiće vodi do intelektualnog masilja.

Kakva je, dakle, struktura fraze i u čemu se ispostoji metafizičnost njenog egzistencije? Prema oštroumnom započetju Herberta Marcusea, fraza zatvara univerzum rasudavanja. Taj univerzum, prema Marcuseu, „dobiven je putem hipoteze koje same sobom daju važenje, a koje, konstantno i monopolistički ponavljaju, postaju hipnotičke definicije i zapovijest“. Prenastanje takve hipoteze u frazu praćeno je ritualnim procesom u toku koga ona dobiva svoju sanktuaraciju od određenog, javnog ili anonimnog autoriteta; od toga momenta ona postaje zvanična definicija i autoritativno se nadređuje svakom polkušaju drugačijeg mišljenja. Oficijalnosti fraze priključuju se njeni ekskluzivnosti: sve što prevaziđa njen milaoni obzor, žigoše se političkom kvalifikacijom i odbacuje kao ne-istinito i neprijateljsko. Ta je isključivost, lucidno zapaža Marcuse, bitna karakteristika političkog života i na Zapadu i na Istoku. Na Zapadu su, na primjer, piše on, prateći razvoj fraze „sloboda“, „slobodne samo one institucije koje operiraju i kojima se openira u zemljama slobodnog svijeta, a drugi transcendirajući modusi, po definiciji, anarhizam, komunizam ili propaganda“. Na Istoku, opet, „sloboda je način života koji je uveo komunistički režim, a svi drugi transcendirajući modusi slobode su ili kapitalistički, ili revisionistički, ili lijevo sektaštvo“. Tako fraza operira sa jednim fondom bržljivo izabranih pojrnova koji su u datom društvu kompromitirani, te formalno-logičkom redukcijom podvodi pod njih svačko nepočudno mišljenje: fraza o „komunističkoj opasnosti“ u zapadnom svijetu djeluje isto tollikso sablasno koliko i fraza o „anarho-liberalizmu“ u onom istočnom. Fraza posvuda kalkulira s dogmatiskom realcijom, usadenom duboko u individualnoj podsvijestis posredstvom izvanjske propagande i ideološkog trenaža. Mechanizam mišljenja, na kojim ona računa, djeluje posve automatski: čim se s autoritativnog mjesto, u bržljivo komponiranom i retorski besprijevkorm kontekstu, neki od kompromitiranih pojrnova primijeni na konkretni slučaj, u podsvijestni nastavak uzbuna dobro istreniranih uslovnih refleksa, koja, bez dubljeg promišljanja, tendira ka eliminiranju nekonformističkog stava ili prisilom usaglašavanju sa postojećim načinom mišljenja.

Fraza se, u stvari, pojavljuje kao viša sublimacija izopćene svijesti i kao njen nuzni produkt. Njena je bitna funkcija da prilini praznину između određenog, zvanično definiranog pojma i njegove nepotpune ili krajnje nedostatne empirijske realizacije. Ona, takođe, priliniva podsvijesnu neglazdu zbog ove diskrepance i uspostavlja sa njom matematički samjerljivu relaciju: što je rascjep između pojma i stvarnosti veći, što je ontološka napetost između postojećeg i trebanog dramatičnija, fraza postaje agresivnija, nametljiva i gromoglasnija, sa mnoštvom visokoparnih izraza, patetičke pozivanja na sentiment i klevetanja svega što ne pripada vlastitom nazoru. I, obratno, ukoliko se pojma više približava svome ozbiljenju, fraza gubi

fuad muhić

metafizička dimenzija fraze

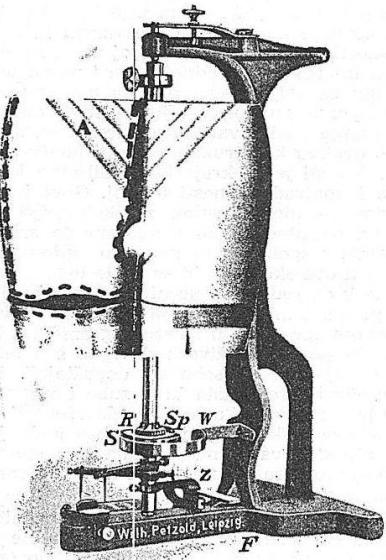

od nametljivosti, borbenosti i vulgarizacije istine.

Fraza na taj način obezbeđuje da obrat u značenju pojrnova, niza socijalnih doktrina XIX stoljeća, a među njima i marksističke, koji je uslijedio u modernom dobu nakon polkušaja njihovog realiziranja, ostane neproziran. Ako su, po jednoj zanimljivoj primjedbi Karla Mannheima, veliki utopiski sistemi prošlog stoljeća poprimili danas ideološki karakter i razvili se u neadekvatnu svijest jednog poretki činjenica, onda je bio prvenstveni zadatak fraze da stvoriti privid kao da je ideologizacija pojrnova nije došlo i da je stvarnost doista autentična određenom mjerom. Time se, međutim, postiglo samo to da je, kako zapaža Herbert Marcuse, misao postala jednodimenzionalna i da se stavlja u službu anonimne tehnološke i političke dominacije. „Jednodimenzionalna misao — ističe on — sistematski proizvode tvorci politike i njihovi snabdjevači masovnim informacijama.“ Međutim, masovno proizvođenje fraze, kao ni masovna proizvodnja i potrošnja robâ, nije produkcija proste obmane i floskule; kao što proizvodi sa beskonačne industrijske trake imaju onu vrijednost za konsumenata koja mu se uspije nametnuti reklamom (te proizvod sam po sebi nikad nije ni „dobar“ ni „loš“), tako ni fraza ne vrijedi po nekom svom samostalnom biću već samo po potrebi u čijoj se funkciji nalazi, tako da je nerazmislivo utikana u tukivo vremena — ono što je juče bilo posredstvom fraze uzdignuto do visine apsoluta, može se već sutra

poricati kao najveća obmana i u doglednom vremenu opet rehabilitirati, a da pri tome bude vješto prikrivena činjenica da se u biću pojave koja se štiti frazom nije ništa izmijenilo ili to učinjeno u veoma malom dijelu.

Upravo tu počinje metafizička dimenzija fraze: ona se nalazi s onu stranu vremena, kao nad-iskustvena činjenica, čije provjeravanje nije dostupno zbiljskom znanju, te uvijek ostaje podložna mistifikaciji i pridavanju nad-naravnih svojstava. Metafizičnost fraze postaje očigledna naročito tamo gdje je njen temeljni napor usmjeren na sistematsko zamagljivanje stvarnog značenja trenutka sadašnjosti i na njegovo traganje iz kontinuiteta vremena u apsolutnu samozadovoljnost i fatalnu neknjičnost. Tako egzistencija fraze oscilira između dva protivnjenska principa — jednog koji je pregnatno definirao Tomas Hobbes — „da sadašnjost treba uvijek biti preferirana, podržavana i smatrana najboljom“ — i drugog koji je isto tako precizno izrazio Hegel „da Minervina sova leti tek u predvečerje“, što znači da se istina o jednoj eposi razotkriva tek onda kada se njen povijesno biće gasi i kada se na ono što se zbilo više ne može uticati. To je historijska tragika svake fraze — da, nakon neprikošnovenog statusa, koji je imala u određenom trenutku dok je on važio kao „sadašnjost“, nadolazi period injenog razgoličavanja i sagledavanja njene neautentičnosti kad taj trenutak postane „prošlost“ i kad fraza otpadne kao prazna ljuška. Još je tragicnije to

što oni koji produciraju frazu nisu ništa naučili od ovog povijesnog iskustva i što izreka „da je historija učiteljica života“ ima veoma relativno i ograničeno značenje.

U svojoj biti, finaza je, kao što smo vidjeli, proizvod ideoološkog mentaliteta. Ako se taj mentalitet, po zapažanju Karla Mannheima, pojavljuje u tri glavna oblika — nesvjesnom, svjesnom i hipokrizijskom — onda se i fraza pojavljuje u paralelnom obliku. Ona je dogmatska onda kad nije svjesna empirijskih pretpostavki svoje diskvalifikacije, te čvrsto i sa slijepim fanatizmom vjeruje i tačnost svojih hipoteza; ona postaje hipokrizijska onda kada je, slijedeći makijavelističke postavke o političici (kao tehničici vladanja), cinički svjesna da nije u pravu, pa ipak se s ležernom demagogijom ili bjesomučnom kampanjom obraća javnosti kao jedino moguću i istinitu. U oba slučaja, ona nastupa u funkciji određenih društvenih snaga, ali ne gubi na metafizičnosti svoga značenja.

Nakon izlaganja majopštijeg teoretskog okvira, potrebno je analizirati nekoliko konkretnih primjera.

Ranije je bilo nječe o nizu pojnova socijalne misli XIX stoljeća koji su u našem vremenu doživili obrat u svom intenziranom značenju, pa čak i kroz polkušaj svoje realizacije postigli vlastitu suprotnost. Ako su ti pojmovi (na primer, „diskifikacija proletarijata“, „proleterski internacionalizam“) i slično u marksističkoj misli ili „svijet slobode, svojine i rada“ u onoj građanskoj smjeru na svojevrsnu transcedenciju tadašnjeg svijeta, oni su

u toku tog ontološkog prelaza od postojećeg ka sferi mogućeg, uslijed iracionalnog poniva za moć onih koji su bili nosioci tog prelaza, vremenom preraslali u frazu, pošto u stvarnosti nisu imali dovoljno realnog pokrića. Tako su, po mišljenju većine relevantnih zapadnih teoretičara (Millsa, Marcusea, Fromma, Schumpetera, Mannheima i drugih), slično svim pojmovima liberalne građanske filozofije (pogotovo pojam slobode, kao kruna svih pojmoveva) završili damaš, pod vladavinom institucionalne elite, u običnoj mitologiji, koja se može održavati samo permanentnom produkcijom fraze (naročito one o „slobodnom svijetu“, nasuprot svijetu „iza željezne zavjese“). Sličnu transformaciju doživili su i pojmovi marksističke filozofije; već sa Staljinovom vladavinom počelo je njihovo radikalno preobraćanje u frazu, koje se, na žalost, nastavilo i u toku najnovijih događaja u Čehoslovačkoj. Period staljinizma u tradicijskom polketru načinjenjem je gotovo sa svim aspekta, te ovdje nema potrebe da se na njemu zadržava; međutim, pošto se u posljednje vrijeme u odboru poznatih događaja kojih su potresli svijet ponovo poseže za poznatom staljinističkom terminologijom, biće od koristi ako se pokaže kako niz pojmoveva, koji su izgubili svaku realnu supstanču, prenastu u frazu kad treba racionalizirati iracionalnu volju za moć.

Ako se analizira katagonijski pojmovni sklop marksističkog mišljenja (kojim su se polkušali opravdati pomenuti događaji), moći će se uočiti kako niz pojmoveva prerasta u

finazu kad izgubi relaciju sa stvarnošću. Taj sklop operira s talkvima fundamentalnim pojmovima marksističke misli kao što su „proleterski internacionalizam“, „odbrana od kontrarevolucije“, „bratska pomoć klasičnoj braći“, „prednost internacionalnih interesa proletarijata nad nacionalnim“ i sl. Već ovih nekoliko termina, u historijskoj situaciji na koju se odnose, sadrže kompletan obrat od supstancijalnosti pojma ka praznini i hipokriziji fraze: ako „proleterski internacionalizam“ treba da zamagli hegemonizam i politiku velike sile unutar socijalističkog lagera, onda „bratska pomoć“ isto tako treba da potisne podsvijesnu nellagodu zbog ograničavanja slobode jednog naroda, kao što „prednost medunarodnih interesa tradničke klase“, treba da opravlja intervenciju „u ime viših ciljeva socijalizma“ i, samim tim, teoriju o „ognjeničenom suverenitetu“. Univerzum rasudivanja, o komu govori Herbert Marcuse, potpuno se zatvara: svaki polkušaj da se književni i ispitni značenja pomenuju fraza mailazi na okoštu dogmatsku reakciju i ma udar političke kvalifikacije, u veoma širokom rasponu od „desnog revizionizma“ do „trojanskog konjca impenijalizma“ i „anarholiberalizma“. Doda li se tome patetično pozivanje na „više interese socijalizma“ i još sentimentalniji apel „klasnoj braći“ da izgraduju socijalizam po „jedino ispravnom i u praksi provjenjenom modelu“, razotkrice se potpuna psihološka isublimacija, čiji je kmajniji cilj da u racionalni oblik prevede ono što leži u osnovama svake velike sile — iracionalna volja za moć. Tu sliku dopunjava ideoleska nametljivost koja određene koncepte uzdiže do apsoluta i na taj im način pridaje onostранo, metafizičko važenje.

Kako je, na kraju, moguće da se moderna epoha predaje opsesiji fraze s talkvom ritualističkom općinjeničkom?

Između mnogih uzroka, jedan će ovdje biti posebno uzet u obzir.

„Primordni pandan poznatoj tezi da neke epohe imaju neprijateljski stav prema umjetnosti — piše Karel Kosyák povodom nedavnih događaja u Čehoslovačkoj — može se smatrati teza da odredena društva mogu ići naprijed i bez istine, da im je ona nepotrebna za vlastitu egzistenciju“. Izgleda da ova relacija spram istine postaje svojstveno upravo modernim društvima: dominacija fraze, kao hiperprofirane politistične, isračunata je na masovno i permanentno oštrijušivanje svijesti kome je osnovni cilj da proces svakodnevног mišljenja zadrži u granicama status quo i da mu odsječe unutrašnju dimenziju kritičnosti. Da bi spriječila transcediranje postopečeg, za čije su održanje prvenstveno zainteresirane snage anonomne političke i tehnološke dominacije, i da bi ga uvijek održavala u stanju napetosti i mobilnosti, protivnička poretku fraza obavezno pronalazi negdje izvanja (obično u „komunizmu“ ili, pak, „imperializmu“), mada su njeni tvorci, kako to lucidno zapaža Herbert Marcuse, intimno svjesni da „stvarni neprijatelj nije identičan s postojećim komunizmom ili kapitalizmom — on je, u oba slučaja, sablast oslobođenja“. Tako se fraza prenosi u sferu van i diskurzivnosti, odakle se metafizički nadireduje zatvorenom univerzumu rasudivanja i primorava ga da kroz „pokorenje mesretne svijestiju“, kako bi se iznazio Hegel, odustane od traženja istine i zadovoljiti se zvanično formiranim definicijama. Ali, ovdje treba napomenuti ono što se čini najkarakterističnijim za modernu epohu — u uslovima masovne proizvodnje i potrošnje roba, izgledima na neprestano podizanje životnog standarda i življenje iznad egzistencijalnog minimuma, daleko, u uslovima industrijske civilizacije, dominacija fraze, pod kojom se može sasvim udobno živiljeti, ne osjeća se više kao samo — gubitak, već više kao neka vrsta ugodnog otuđenja. Ideologizirana svijest dolazi do punog trijumfa; razobljećenje fraze kao metafizičke smicalice postaje utopija koja se isključuje u politički opasnu avanturnu ili pak, u dokolici spekulativnih umova koja ne može da nikoga ugrozi. Na taj je način pobjeda fraze nad istinom postala kompletna. Za koje vrijeme — to danas niko ne može pouzdano kazati.